

بنیاد پژوهش‌های قرآنی
حوزه و دانشگاه

سیره مدیریتی امام علی علیه السلام

مجموعه

سیره

محسن عباس نژاد

سرشناسه: محسن عباس نژاد

عنوان و نام پدیدآور: سیره مدیریتی امام علی (ع) / نویسنده: محسن عباس نژاد

تهیه شده در بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه

مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۴۱۶ ص. — شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۳۸-۱۱-۳

فروست: مجموعه سیره علوی

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا

موضوع: علی ابن ابیطالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. احادیث - نظریه درباره مدیریت

شناسه افزوده: بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۸ ۹۴ س ۱۷۳ ع / BP۲۷/۳۵

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۸۳۹۳۳

سیره مدیریتی امام علی (ع)

نویسنده: حجت الاسلام مهندس محسن عباس نژاد

فارشناس پژوهش: محمد محبتی فر

ناشر: انتشارات بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه

تیراژ: ۱۵۰۰ نسخه

ویراستاری، حروفچینی و صفحه‌آرایی: حسین رضائی - محمد ربانی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۸۹

تعداد صفحه: ۴۱۶

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۳۸-۱۱-۳

همه حقوق محفوظ و متعلق به بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه است.

آدرس: مشهد مقدس، چهارراه زرینه، انتهای خیابان آزادی ۲۳ — تلفن: ۲۲۲۲۲۹۹۹ دورنگار: ۲۲۳۶۱۶۱ (۰۵۱۱)

www.suqr.ir

info@suqr.ir

فهرست مطالب

سخن بنیاد

مقدمه

ضرورت وجود حکومت اسلامی

رابطه حکومت و مدیریت

تعریف مدیریت

اهمیت مدیریت

تاریخچه‌ی دانش مدیریت

مدیریت اسلامی

تاریخچه‌ی مدیریت اسلامی

مدیر و مسئولیت

فصل اول: برنامه ریزی

اهمیت برنامه ریزی

مراحل برنامه ریزی

مرحله اول: تعیین هدف

۱۳

۱۵

۱۷

۲۰

۲۰

۲۰

۲۲

۲۴

۲۴

۳۱

۳۲

۳۳

۳۴

- اهداف دولت اسلامی

مرحله دوم: تعیین خط مشی

- سرفصل‌های قانون اساسی حکومت علوی

فصل دوم: تصمیم‌گیری

جایگاه تصمیم‌گیری در مدیریت

مرحله اول: کسب اطلاعات

مرحله دوم: ارزیابی و یافتن راه حل‌های مختلف

- مشورت در امور

مورد مشورت

توصیه کارگزاران به مشورت

هدف از مشارکت در تصمیم‌گیری

فواید مشورت برای مدیران نظام

اوصاف مشاوران

مرحله سوم: عزم و قاطعیت در تصمیم

فصل سوم: اجرای تصمیمات

اصول‌گرایی و استفاده از ابزار مشروع

تدبیر و دوراندیشی

- تدبیر و پرهیز از شتابزدگی

- تدبیر و احتیاط

- تدبیر و پنهان‌کاری

- تدبیر و رعایت مسائل امنیتی

- تدبیر و سرعت عمل

شجاعت

پایداری و استقامت در امور

۳۵

۴۰

۴۲

۴۵

۴۶

۴۸

۵۴

۵۵

۵۹

۵۹

۶۰

۶۳

۶۵

۶۵

۷۱

۷۱

۸۷

۸۷

۹۱

۹۲

۹۴

۹۷

۱۰۴

۱۱۴

مدیر و کارگزاران

فصل چهارم: گزینش

شایسته‌سالاری

- آثار منفی عدم رعایت اهلیت‌ها در مدیریت

- مدیریت اموی و وابسته‌سالاری

- مدیریت علوی و شایسته‌سالاری

- هزینه‌های مدیریت شایسته‌سالار

- نمونه‌هایی از مدیران و استانداران امام علی (ع)

معیارهای گزینش

صلاحیت‌های علمی در گزینش

- دانش تخصصی

- آشنایی با مبانی اعتقادی

صلاحیت‌های اجرایی در گزینش

- کاردانی و توانمندی

- تجربه کاری

- شجاعت و پایداری

- جوانگرایی

صلاحیت‌های اخلاقی در گزینش

- تقوی و دینداری

- امانتداری

- خیرخواهی

۱۳۱

۱۳۱

۱۳۲

۱۳۵

۱۳۷

۱۳۹

۱۴۴

۱۴۷

۱۴۷

۱۴۷

۱۵۵

۱۵۹

۱۵۹

۱۶۳

۱۶۵

۱۷۲

۱۷۴

۱۷۴

۱۷۹

۱۸۱

صلاحیت‌های سیاسی در گزینش

- بینش سیاسی
- سوابق مبارزاتی
- اصالت خانوادگی
- پرهیز از انتخاب وابستگان به رژیم طاغوت

فصل پنجم: سازماندهی

- تعریف سازماندهی
- عملیات سازماندهی
- تقسیم کار
- تفویض اختیار
- حدود اختیارات
- جلوگیری از تداخل وظایف
- روابط سازمانی
- رعایت سلسله مراتب و اطاعت از مافوق
- فرمانبرداری در اطاعت خدا
- اطاعت علی (ع) از مافوق
- فاطمیت در برابر تمرّد
- آثار عدم اطاعت از مافوق

هماهنگی

- ساز و کارهای هماهنگی
- وحدت فرماندهی
- آثار سوء ناهماهنگی در سازمان
- هماهنگی فردی

۱۸۲

۱۸۲

۱۹۱

۱۹۶

۱۹۷

۲۰۳

۲۰۳

۲۰۴

۲۰۵

۲۰۷

۲۰۸

۲۱۰

۲۱۱

۲۱۱

۲۱۲

۲۱۵

۲۱۵

۲۱۷

۲۱۸

۲۲۰

۲۲۲

۲۲۴

۲۲۵

فصل ششم: انگیزش

- ضرورت انگیزش
- روش کلی انگیزش
- انگیزه های معنوی
- حکومت اسلامی مظهر حق
- حکومت اسلامی مظهر حاکمیت الهی
- پاداش های معنوی مدیران نظام اسلامی
- مجازات اخروی کارگزاران متخلف

انگیزه های مادی

- تأمین معیشت کارگزاران
- پرداخت به موقع
- تشویق
- تقدیر
- تهییج
- پیشگامی مدیر
- تجلیل از ایثارگران

فصل هفتم: نظارت و پیگیری

- اهمیت نظارت
- انواع نظارت
- نظارت مستقیم
- نظارت غیر مستقیم
- نظارت درونی
- نظارت پنهان
- نظارت مردمی

۲۲۹

۲۲۹

۲۳۱

۲۳۳

۲۳۵

۲۳۸

۲۳۹

۲۴۲

۲۴۴

۲۴۵

۲۵۰

۲۵۱

۲۵۶

۲۵۹

۲۶۲

۲۶۷

۲۷۱

۲۷۱

۲۷۴

۲۷۴

۲۷۶

۲۷۶

۲۷۷

۲۸۱

مدیران و مردم

فصل هشتم : شأن مردم در مدیریت علوی

کرامت ذاتی انسان ها در نگاه امام علی (ع)

حرمت و شرافت مؤمنین

مردم، صاحبان امانت

مردم، صاحبان حق

فصل نهم : شاخصه های مردمی بودن در مدیریت علوی

مردم دوستی

فروتنی مدیران

- عدم تمایز

- پرهیز از چاپلوسان

- پرهیز از تشریفات

ارتباط مستقیم با مردم

هم گونی با مردم

- هم گونی با مردم در زندگی شخصی

- قانون گرایی و مساوات در برابر قانون

توجه به مردم

- اولویت مردم در سیاست گذاری ها

- جهت گیری سیاست های اقتصادی به نفع مردم

- توجه ویژه به محرومین

احترام به افکار عمومی

پاسخ گویی به مردم

۲۸۷

۲۸۷

۲۹۱

۲۹۲

۲۹۴

۲۹۷

۲۹۷

۲۹۹

۳۰۰

۳۰۲

۳۰۴

۳۰۷

۳۰۹

۳۰۹

۳۲۲

۳۳۱

۳۳۱

۳۳۳

۳۴۰

۳۴۵

۳۵۱

آزادی مردم و انتقادپذیری

وفای به تعهدات

فهرست ها

فهرست آیات

فهرست روایات

فهرست اعلام

فهرست منابع

سخن بنیاد

قرآن کریم در طول تاریخ گهربار اسلام، همواره منبعی مهم برای تحقیق و بررسی دانشمندان و اندیشمندان بوده است، آثار گران سنگ و بزرگی که مفسران و محققان بزرگ بر محور قرآن کریم و عرصه های گوناگون از خود به یادگار گذاشته اند، گواهی روشن بر این واقعیت است. در این میان، مطالعات تطبیقی قرآن و علم و به طور کلی مطالعات در زمینه رابطه علم و دین از دیرباز، کم و بیش مورد توجه مسلمانان بوده است، اما در عصر حاضر این شیوه بر بخش هایی گسترده از تلاش علمی، پرتو افکنده و رشد نموده است.

مساله مهمی که بررسی رابطه علم و دین را به اولویت نخست علمی کشور تبدیل کرده است این بست لیبرال دموکراسی غرب و آشکار شدن آسیب های دانش غربی و سکولار است که امروز بیش از همیشه به چشم می خورد.

بر این اساس رسیدن به جایگاهی بلند در دانش و فن آوری و رفاه و توسعه کشور گرچه اولویت نظام را تشکیل می دهد، اما رفتن در راهی که غرب امروز به انتهای آن رسیده است جز ره سپردن در تاریکی نخواهد بود. بی شک این همه مجاهدت ها و خونها برای رسیدن به جامعه ای مبتنی بر آموزه های دینی و قرآنی است که جز از راه تولید دانش دینی محقق نمی شود و این همان چیزی است که در خلا تئوریک موجود و بن بست ایسم های شرقی و غربی می تواند جمهوری اسلامی را قبله آمال فرهیختگان و اندیشمندان قرار دهد و اقتدار نظام را در ابعاد مختلف علمی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی در داخل و خارج کشور تضمین نماید.

در همین راستا، بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه در سال ۱۳۸۲ در مشهد مقدس شکل گرفت و در قالب گروه های قرآنی میان رشته ای دینی، مهمترین هدف خود را تولید و ترویج « دانش دین باور » قرار داد.

پژوهشگاه قرآن و علم، یکی از دستاوردهای علمی بنیاد است که مورد حمایت مسئولان نظام و منتخبان کشور قرار گرفته است. این پژوهشگاه شامل مراکز و گروه های ذیل است:

- ۱- مرکز پژوهشی قرآن و علوم انسانی: در قالب گروه های قرآن و مدیریت، قرآن و جامعه شناسی، قرآن و اقتصاد، قرآن، ادب و هنر، قرآن و حقوق
- ۲- مرکز پژوهشی قرآن و علوم طبیعی: در قالب گروه های قرآن، طب و روانشناسی، قرآن و علوم پایه، قرآن و کیهان شناسی
- ۳- مرکز پژوهشی مطالعات علم دینی: در قالب گروه های: تاریخ و فلسفه ی علم، سیاست پژوهی و مدیریت علم، دین پژوهی و کلام جدید

کتابی که در پیش رو دارید یکی از فعالیت های علمی گروه قرآن و مدیریت می باشد که به همت حجت الاسلام مهندس محسن عباس نژاد ریاست بنیاد تهیه گردیده است.

در این نوشتار بانگاهی تطبیقی و روزآمد شاخصه های مدیریت علوی به عنوان مهمترین تجربه عینی مدیریت اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. این کتاب می تواند دستمایه مفیدی برای همه مدیرانی باشد که می خواهند حضرت امیرالمومنین امام علی ابن ابیطالب (ع) را الگوی خویش قرار دهند.

در پایان از تلاش مجدانه حجت الاسلام عباس نژاد به خاطر تدوین این کتاب و کارشناس پژوهشی ایشان جناب آقای محبتی فر که در نمونه خوانی و تنظیم کتاب نقش موثری داشته اند و نیز از جناب آقای دکتر حبیب ... دعایی مدیر مرکز پژوهشی قرآن و علوم انسانی بنیاد و حجت الاسلام سید صمصام الدین قوامی مدیر گروه قرآن و مدیریت بنیاد و همه کسانی که در تدوین، تنظیم و ارزیابی این اثر نقش داشته اند کمال تشکر به عمل می آید.

معاونت پژوهشی

بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه

مقدمه

وجود دولت در زندگی اجتماعی انسان، نیاز فطری و طبیعی است و در اهمیت و لزوم آن همین بس که در هیچ نقطه ای از جهان جامعه ای نبوده که بتواند بدون حکومت زندگی کند. از این رو در طول تاریخ و از دوران های قدیم فلاسفه ی بزرگ جهان بر لزوم آن تأکید می ورزیده اند. ارسطو می گوید:

«دولت از مقتضیات طبع بشری است، زیرا انسان دارای سرشت مدنی و ناگزیر است که به صورت اجتماعی زندگی کند.»^۱

ابن خلدون، دانشمند بزرگ اسلامی و بنیانگذار علم جامعه شناسی اجتماعی، وجود دولت را امر ضروری می داند و بر اثبات آن، به اجتماعی بودن انسان، استدلال کرده است و چنین نتیجه گرفته است که:

«تشکیل دولت امر لازم و ضروری است»^۲

یکی از فقهاء بزرگ و یاران نزدیک حضرت رضا (علیه السلام) فضل بن شاذان نیشابوری است،

۱. ارسطو، السياسة، ترجمه سید احمد لطفی، [بی جا]، [بی تا]، ص ۹۶

۲. ابن خلدون، تاریخ ابن خلدون، دار احیاء التراث العربی، بیروت، [بی تا]، ج ۱، ص ۴۱-۴۲

او می گوید: من از علی بن موسی الرضا (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

«إنا لا نجد فرقة من الفرق و لامة من الملل بقوا و عاشوا الا بقیم و رئیس لما لا بد لهم منه فی امر الدین و الدنیا»^۱

«در مطالعه‌ی احوال بشر هیچ گروه و ملتی را نمی یابیم که در زندگی موفق و پایدار باشد، مگر بوجود مدیر و سرپرستی که امور مادی و معنوی آنان را مدیریت نماید.»

علی (علیه السلام) نیز در پاسخ گروه منحرف خوارج که می گفتند: «لا حکم الا لله» - حکومت و مدیریت اجتماع بشر، از آن خداوند است - فرمود:

«کلمه حق یراد بها باطل نعم انه لا حکم الا لله و لكن هولاء یقولون: لا امره الا لله و انه لا ید للناس من امیر بر او فاجر»^۲

«خوارج به ظاهر سخن حقی می گویند، اما آنان از این سخن اراده‌ی باطل دارند. بله، «حکم» یعنی قانون و حق قانونگذاری از آن خداوند است ولی اینان «حکم» را به معنای حکومت و مدیریت می گیرند و می گویند غیر از خدا کسی نباید امیر باشد و حال آنکه مردم نیاز به حاکم و مدیر دارند خواه نیکوکار و خواه بدکار باشد.»

دلایل متعددی برای ضرورت نیاز جامعه به حکومت وجود دارد از جمله:

زندگی اجتماعی که از راه همکاری متقابل آدمیان حاصل می آید، محتاج احکام و مقرراتی است که این روابط را تنظیم کند و این مقررات ضمانت اجرایی می خواهد. دستگاه قدرتمندی که می تواند اجرای مقررات اجتماعی را ضمانت کند، همان نظام حکومتی است.

دلیل دیگر، لزوم تصدی کارهای بی متصدی است. مثل رسیدگی به اطفال بی سرپرست، سفهاء و دیوانگانی که در هر جامعه وجود دارد، یا کسانی که بر اثر حوادثی نظیر سیل و آشفشانی، زلزله و غیره از تدبیر زندگی خود عاجز شده اند. هم چنین امور عام المنفعه از قبیل برق رسانی، راه سازی و غیره که دستگاه های خصوصی پاسخ گوی نیاز مردم به این امور نیستند. هم چنین بهره برداری از آب ها، مراتع، جنگل ها و مواهب ارزشمند دیگری که مالک خاصی ندارد، نیاز به متصدی دارد.

لزوم تعلیم و تربیت، لزوم دفاع و آمادگی در برابر دشمنان، نیز نیازمند دستگاهی است که این ضرورت های اجتماعی را به عهده بگیرد.

ایجاد تعادل بین فعالیت های اقتصادی، لزوم رفع اختلاف ها و کشمکش ها و وضع احکام و مقررات مورد نیاز برای روابط اجتماعی همه و همه نیازمند دستگاهی است که بتواند این نیازها را پاسخگو باشد.

ضرورت وجود حکومت اسلامی

اکنون که دانستیم حکومت، یک ضرورت اجتماعی است، جای سوال وجود دارد که چه ضرورتی برای شکل خاصی از آن، یعنی حکومت اسلامی وجود دارد؟

مهم ترین دلایل ضرورت حکومت اسلامی عبارتند از:

۱- **دلیل عقلی:** انسان موجودی اجتماعی است و اسلام آیینی است که به نیازها و خواسته های مشروع جامعه پاسخ گفته است. اگر در جامعه حکومتی وجود نداشته باشد هرج و مرج بوجود می آید.

رفع هرج و مرج در گرو قانون است و قانون هم مجری می خواهد. مهم ترین کار حکومت، ایجاد نظم و امنیت در جامعه و جلوگیری از هرج و مرج است.

۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تحقیق محمد الباقر البهبودی، موسسه الوفاء، بیروت، الطبعة الثانية، ۱۴۰۳، ج ۲۳، ص ۳۲

۲. نهج البلاغه، شرح محمد عبده، دار المعرفة، بیروت، [بی تا]، خطبه ۴۰

علی (ع) در این باره می‌فرمایند:

«وال ظلوم غشوم خیر من فتنه تدوم»^۱

«فرماندار ظالم و ستمگر بهتر است از فتنه و هرج و مرجی که پیوسته در جامعه وجود داشته باشد.»

امام خمینی (ره) در این زمینه می‌نویسد:

«اصول قانون نظامات اجتماعی، مجری لازم دارد. در همه کشورها همیشه این طور است که قانونگذاری به تنهایی سعادت بشر را تأمین نمی‌کند و پس از تشریح قانون بایستی قوه مجریه‌ای بوجود آید ... به همین جهت، اسلام همانطور که قانونگذاری کرده قوهی مجریه هم قرار داده است.»^۲

۲- ماهیت قوانین اسلام: احکام اسلام منحصر در عبادات نیست. جهاد در راه خدا، دفاع از کیان جامعهی اسلامی، تأمین امنیت داخلی، قضاوت و داوری برای حل اختلافات، احقاق حقوق مردم، امر به معروف و نهی از منکر، سامان دهی بیت المال مصرف خمس، زکات و انفال از مسائلی هستند که مستلزم حکومتند.

۳- سیره‌ی عملی پیشوایان اسلام: پیامبر اسلام به عنوان اسوه و الگو در دوران حیات خود، هم زمان با فراهم شدن تشکیل حکومت، اقدام به تشکیل حکومت اسلامی کردند. پیامبر در مکه با تشکیل یک حزب سرّی، هسته مرکزی حکومت خود را تشکیل داد. در همین دوران در موسم حج با گروهی از مردم مدینه که به مکه آمده بودند ملاقات کرد و پیمان گرفت که او را یاری کنند. وقتی پیامبر به مدینه مهاجرت نمود، جامعه را برای

تشکیل حکومت آماده دید و به تأسیس آن اقدام نمود و اموری را در این زمینه انجام داد.

تنظیم معاهده میان مسلمانان و یهودیان، پیمان برادری میان مهاجر و انصار، تشکیل ارتش نیرومند، نامه به سران جهان، تعیین استاندار و فرماندار، نصب قاضی و نظایر آن، از جمله اموری هستند که پیامبر به عنوان حاکم جامعه اسلامی به انجام آن مبادرت ورزید.

پس از رحلت پیامبر نیز کسی در مورد ضرورت حکومت تشکیک نکرد و تردیدها، در مورد شخص حاکم و کیفیت انتخاب آن بود.

تشکیل حکومت به وسیله امیر المؤمنین علی (ع) و تعیین استانداران، قضات، مأموران مالیاتی، ایجاد ارتش مجهّز و به ویژه منشور حکومتی مالک اشتر که تمام تشکیلات حکومتی و کیفیتی اداره‌ی آن را شامل می‌شود، تردیدی باقی نمی‌گذارد که تشکیل حکومت ضروری است.

آیات فراوانی از قرآن کریم نیز دلالت دارند که اطاعت همه‌ی انبیاء واجب است.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾^۱

اطاعت در آیه‌ی شریفه مطلق است و شامل مواردی که یک پیامبر متصدی حکومت شود را هم شامل می‌گردد.

آیات دیگری وجود دارد که نشان می‌دهد بعضی از انبیاء الهی دارای حکومت بوده‌اند. مانند یوسف، داود، سلیمان، ذی القرنین که در قرآن از آن‌ها به عنوان پادشاه و حاکم یاد شده است.

پیاده شدن اهداف بعثت هم ملازمه‌ی عقلی با برقراری حکومت دارد. مطابق آیه شریفه:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا

۱. اللّٰهُ الْوَاسِطُ، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، تحقیق حسین الحسینی البیرجندی، دار الحدیث، [بی تا]، ص ۵۵.

۲. امام خمینی، روح الله، ولایت فقیه، موسسه تنظیم و نشر امام خمینی، تهران، ۱۳۷۸، ص ۲۴.

۱. لسان (۴)، آیه ۶۴ «هیچ پیامبری را نفرستادیم، مگر برای اینکه به فرمان خدا از وی اطاعت شود.»

الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ^۱

اهداف عالی تمام انبیاء استقرار قسط بوده و کتاب و ترازو به عنوان سمبل فرهنگ و عدالت و در پایان «آهن» به عنوان سمبل قدرت در این آیه ذکر شده است، و این مهم جز با استقرار حکومت به دست نمی آید.

رابطه حکومت و مدیریت: پس از اثبات لزوم تشکیل حکومت، باید توجه داشت که حکومت کردن خود نوعی مدیریت است و اجزای پیکره‌ی نظام و حکومت نیز توسط مدیران، باید اداره شود.

تعریف مدیریت: درباره‌ی مدیریت تعریف‌های بسیاری ارائه شده است. تعریف ذیل وجه مشترک این تعاریف است:

«مدیریت، هنر و علم به کارگیری صحیح افراد و امکانات در جهت وصول به اهداف سازمانی است.»^۲

اهمیت مدیریت

مطالعه‌ی تاریخ گذشتگان، ما را به نقش و تأثیر مدیریت در ارتقاء و یا انحطاط ملت‌ها آشنا می‌سازد. چه بسیارند ملت‌هایی که از نظر امکانات مادی و زمینه‌های مساعد فکری و مایه‌های غنی فرهنگی، هیچ کمبودی نداشتند، ولی به خاطر نداشتن مدیری توانمند و رهبری آگاه که بتواند با برنامه ریزی درست و مناسب، از نیروهای موجود در جهت رشد جامعه استفاده کند، در سراشیبی سقوط و شکست قرار گرفته‌اند و در مقابل، ملت‌هایی

۱. حدید (۵۷)، آیه ۲۵ «به راستی ما پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم

تا مردم به انصاف برخیزند و آهن را که در آن برای مردم خطری سخت و سودهایی است، پدید آوردیم.»

۲. نبوی، محمد حسن، مدیریت اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۸، ص ۳۳

بوده‌اند که با ظهور انسانی شایسته، که رهبری و مدیریت آن ملت را بر عهده گرفته است، از کمترین امکانات، بزرگترین افتخارات را بدست آورده اند.

گویاترین سند در این زمینه نقش مدیریت مؤثر پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در رساندن اعراب جاهلی به پیشرفت‌های و افتخارات فراوان در مدت زمانی کوتاه می‌باشد. به گونه ای که آنها توانستند با پی ریزی تمدنی بزرگ، فصل نوینی در تاریخ انسانیت بکشایند.

همین مردم با گذشت زمانی نه چندان دور، در اثر مدیران فاسد و نا کارآمد خود رفته رفته به سقوط و انحطاط کشیده شده، از درون دچار تفرقه شد و ارزش‌های جاهلی جای ارزش‌های اسلامی را گرفت و در برابر هجوم بیگانگان تاب مقاومت را از دست داد.

به دلیل جایگاه محوری مدیر در اداره‌ی جامعه است که حضرت علی (علیه السلام) به عنوان یک مدیر جامعه‌ی اسلامی می‌فرماید:

ان محلی منها محل القطب من الریح ینحدر عنی السیل و لا یرقی الی الطیر^۱

«موقعیت من برای خلافت و مدیریت جامعه اسلامی همانند قطب وسط آسیا است. علوم و معارف از وجودم سرچشمه می‌گیرد و هیچ پرنده‌ای قله‌ی آگاهی و ینش مرا فتح نمی‌کند.»

در جای دیگر، مدیریت را به رشته‌ای که از وسط دانه‌های تسبیح می‌گذرد تشبیه می‌کند و می‌فرماید:

و مکان القيم بالامر مکان النظام من الخرز، یجمعه و یضمه فان انقطع النظام تفرق و ذهب.

ثم لم یجتمع بحذافیره ابدأ^۲

۱. نهج البلاغه، خ ۳

۲. همان، خ ۱۲۶

«نقش مدیر و زمامدار کشور، همانند رشته‌ای است که از وسط مهره‌ها گذشته و آنان را در یک محور گرد آورده و به یک دیگر پیوند زده، می‌باشد و هر گاه این رشته پاره شود مهره‌ها عامل ارتباط خود را از دست داده و پراکنده خواهند شد و با گسستن آن رشته، دیگر زمینه‌ای برای گردآوری وجود نخواهد داشت.»

در کتاب‌های مدیریت، نقش مدیر در جامعه و سازمان را به نقش مغز در بدن تشبیه کرده‌اند، همان طور که مغز مرکز تصمیم‌گیری و هماهنگ‌کننده بدن است؛ مدیر نیز بین ابزارها و نیروهای موجود، نظم و هماهنگی ایجاد می‌کند تا به اهداف مورد نظر دست یافته شود. در تشبیه دیگر سازمان را به جسم و مدیر را به روح آن تشبیه می‌کنند. از این که بگذریم نقش تربیتی مدیر نیز بسیار مهم است. جمله‌ی معروفی از معصومین نقل شده است که:

الناس علی دین ملوکهم^۱

«مردم بر روش و سیره‌ی فرمانروایان خود هستند.»

این جمله حکایت از آن دارد که رفته رفته برخوردها و موضع‌گیری‌های مثبت و منفی مدیران جنبه‌ی الگو پیدا می‌کند و به مقدار نفوذی که در روح افراد دارد در تربیت آن‌ها اثر می‌گذارد.

تاریخچه‌ی دانش مدیریت

تجارب گذشته‌ی بشری ثابت کرده است که زندگی اجتماعی انسان با نوعی سازمان اداری، آمیخته بوده است. از این رو بشر به دانش مدیریت توجه ویژه‌ای داشته است.

در یونان قدیم و در عصر طلایی آن، تلاش‌های متعددی در زمینه مبانی مدیریت صورت گرفت. به عنوان نمونه نوشته‌های «گزنفون» تحت عنوان نمونه «سیر و پدیا» در زمینه

خصائص رهبری نظام ترفیع و ارتقا در سازمان اداری بحث کرده است.

ارسطو پیرامون ضرورت دولت و حکومت مطالبی دارد، در نوشته‌های افلاطون نیز روند شکل‌گیری حکومت و مدینه‌ی فاضله ترسیم شده است. زرتشت هم همواره به رعایت قانون و عدالت توصیه کرده است.

کنفوسیوس معتقد بود دولت باید بر مبنای صداقت بنا شود و وظایفی را برای مدیران در این زمینه برشمرد.

در دوران قرون وسطی نیز تلاش‌هایی در این زمینه صورت گرفته است. قدیس اگوستین کوشید با نگارش کتاب «شهر خدا» شیوه‌های اداره امور بر اساس اندیشه‌های مدیریت را به رشته تحریر درآورد.

در این زمینه ماکیاوول با ارائه‌ی سه اثر در باب سیاست یعنی: شاهزاده، هنر جنگ و تاریخ فلورانس شهرت فراوانی یافت.

کتاب شاهزاده‌ی او در واقع دستور العمل سیاسی برای رهبری است که باید یگانگی و وحدت را به وجود آورد و به تهاجمات بیگانگان پایان دهد.

با گسترش تجارب در زمینه‌ی مدیریت و گسترش خط مونتاژ در این زمان «توماس مور» نقاط ضعف مدیریت عصر خویش را تجزیه و تحلیل کرد. ژان بودن در سال ۱۵۷۶ سه مفهوم عمده‌ی دولت، حکومت و جامعه را در «شش کتاب جمهوری» تفکیک کرد.

بر اثر بروز جنگ‌های صلیبی و کاهش قدرت مطلقه‌ی کلیسا و پیدایش نهضت‌های اجتماعی و تحول در شالوده‌ی فکر و دگرگونی در مناسبات جامعه، نیازهای کاملاً جدیدی آشکار شد.

دولت‌های کوچک محلی به دولت‌های مقتدر با ارتش‌های بزرگ و سازمان‌های مالی

۱. علامه امینی، الغدير، دار الکتاب العربی، بیروت، البطعة الرابعة، ۱۳۹۷ هـ. ق، ج ۲، ص ۹۰

گسترده، تبدیل شد که طبیعتاً نیاز به مدیریت ویژه‌ای داشت. در این دوره نظریه‌های حکومت و نحوه‌ی اداره‌ی مردم سالار آن توسط اشخاصی مانند «هوکر» «روسو»، «جان لاک» مطرح شد و طبیعتاً منجر به دگرگونی نظام مدیریت در جامعه شد.

در اوائل قرن نوزدهم با گسترش نقش ماشین، روش تولید انبوه و روش‌های استاندارد شده مورد توجه قرار گرفت مثلاً جیمز وات کوشید تا با استاندارد کردن اطلاعات، زمان انجام دادن کار و امکان نظارت و هدایت کارهای دسته جمعی را فراهم کند همزمان نهضت «رابرت اوئن» در جهت کاهش ساعات کار و افزایش دستمزد شکل گرفت. سپس «چارلز بابیج» در مورد شیوه‌ی تقسیم کار و تشریح مختصات شغل و راه‌های افزایش بهره‌وری مطالعاتی را انجام و به مدیران کارخانجات ارائه کرد. در نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم کسانی چون «جوزف وارتون» مدیریت را سازمان دادند. تجربیات عملی فرماندهان ارتش بین دو جنگ جهانی و به وجود آمدن شرکت‌های فراملیتی، نیاز به اداره‌ی امور سازمان‌های وسیع و گسترده‌ی دولتی، مدیریت را به تدریج به یک رشته‌ی مشخص در علوم اجتماعی و انسانی تبدیل کرد. در قرن بیستم نظریه‌ها و مطالعات مدیریتی به شکل نظریه‌های موجود در علوم انسانی و اجتماعی درآمد و منجر به خط بندی تدریجی نظریه‌های مدیریتی شد.

مدیریت اسلامی

مدیریت اسلامی «هنر و علم به کارگیری صحیح افراد و امکانات در جهت وصول به اهداف سازمانی است به نحوی که با موازین شرع مغایرت نداشته باشد.»^۱

تاریخچه‌ی مدیریت اسلامی

پس از ظهور اسلام و به وجود آمدن تمدن بزرگی که بخش‌های عمده‌ای از آسیا،

آفریقا و حتی اروپا را در برمی گرفت، نظام حکومتی اسلامی، در قالب یک کشور واحد، جانشین کشورها و قبائل پراکنده و جداگانه شد.

رسول خدا (ص) پس از تشکیل جامعه‌ی کوچک اسلامی در یثرب شخصاً نظام ویژه‌ای را بنیان نهاد و اداره‌ی امور مسلمین را به عهده گرفت. فرماندارانی را تعیین کرد و افرادی را مأمور اداره‌ی امور قضایی کرد، در اداره‌ی سپاه قوانینی را معمول داشت و نظام مالی ویژه‌ای را تدارک دید.

پس از رسول اکرم (ص)، امام علی (ع) در دوره‌ی حکومت خود اصلاحات فراوانی را اعمال کرد. از جمله نوسازی تشکیلات سپاه اسلام و اجرای عدالت اجتماعی را مورد توجه قرار داد.

بعد از امام علی (ع) اگر چه ائمه شیعه امکانی برای حکومت را نیافتند، اما رهبری جامعه‌ی شیعه را بر عهده گرفتند.

توجه به آموزه‌های اسلامی در مدیریت با پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) جایگاه ویژه‌ای یافت و آثار متعددی در این زمینه منتشر شد.

در زمینه‌ی آشنایی با مدیریت اسلامی در قرآن و سنت منابع فراوانی را می‌توان یافت. اما عملی‌ترین تجربه در این زمینه، دوران پنج ساله‌ی حکومت امیر المؤمنین علی (ع) می‌باشد. از این رو مدیریت علوی می‌تواند دست مایه‌ی گرانقدری برای مدیران جامعه‌ی اسلامی باشد.

ابتکار مقام معظم رهبری در اعلام دو سال به نام سال «امیر المؤمنین امام علی (ع)» موجب شد تا بار دیگر نگاه‌ها به بررسی جنبه‌های کاربردی زندگی آن حضرت معطوف گردد. فکر اولیه نگارش مجموعه «سیره علوی» نیز در همین سال‌ها شکل گرفت. ویرایش

اول این مجموعه با همت معاونت محترم پژوهشی وقت سازمان تبلیغات اسلامی و توسط اینجانب و دوست و برادر بزرگوارم حجه الاسلام دکتر فغفور مغربی در همان سال ها به انجام رسید. اما اشتغالات متعدد و برخی مشکلات دیگر توفیق چاپ این مجموعه را به تأخیر انداخت.

در این کتاب در سه بخش به بررسی آموزه های مدیریتی امام علی (ع) می پردازیم در بخش اول تحت عنوان: مدیر و مسؤولیت، به بررسی شیوهی برخورد با موضوع فعالیت که، مسؤولیت آن به مدیر واگذار شده است پرداخته می شود و آموزه های علوی در زمینه ارکان مهمی از دانش مدیریت هم چون برنامه ریزی و تصمیم گیری در این بخش بیان خواهد شد.

در بخش دیگری به نگرش و روابط مدیر با کارگزاران تحت امر خویش پرداخته می شود و در پایان نیز چگونگی رفتار مدیر با مردم و ارباب رجوع و توصیه های حضرت امیر (ع) در این زمینه مورد بررسی قرار خواهد گرفت امید است تا این مجموعه توانسته باشد جلوه ای از سیره ی مدیریتی علوی را برای مدیران کشور روشن نموده و زمینه اقتدا به آن بزرگوار را در اداره ی جامعه فراهم آورد.

در پایان یاد امام راحل^(ره) را - که الگوی نوینی از مدیریت اسلامی را به جهانیان معرفی کرد - گرامی می داریم و ضمن تشکر از همه عزیزانی که در نگارش و انتشار این مجموعه همکاری نموده اند به ویژه ریاست محترم سازمان تبلیغات اسلامی جناب حجه الاسلام دکتر خاموشی؛ همکارانم در بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه و کارشناس پژوهشی آقای محمد محبتی فر، این کتاب را به پدر بزرگوارم مرحوم آیت الله حاج شیخ عباس عباس نژاد^(ره) که سال ها در جوار مقدس امیرالمؤمنین (ع) به تدریس و تلمذ معارف

علوی اشتغال داشت و وجودش سرشار از محبت و عشق به آن بزرگوار بود تقدیم می کنم. امید است که این بضاعت اندک مورد قبول امام المتقین امیرالمؤمنین (ع) و فرزند و وصی بر حقش حضرت بقیه الله الاعظم امام زمان روحی و ارواح العالمین له الفداء قرار گیرد.

محسن عباس نژاد

مشهد مقدس / بهار / ۱۳۸۹

منابع عربی

١. آمدی تمیمی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ١٤٠٧ هـ.ق.
٢. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، دار احیاء الکتب العربیة، [بی جا]، ١٣٨٧ هـ.ق.
٣. ابن اثیر، اسد الغابة، دار احیاء التراث العربی
٤. _____، الكامل فی التاریخ، بیروت، دارصادر للطباعة و النشر، ١٣٨٥ هـ.ق.
٥. ابن حجر، احمد، الاصابه فی تمیز الصحابه، تحقیق شیخ عادل احمد عبدالموجود، بیروت، دارالکتب العلمیه، الطبعة الاولى، ١٤١٥ هـ.ق.
٦. ابن خلدون، تاریخ ابن خلدون، بیروت، دار احیاء التراث العربی، الطبعة الرابعة.
٧. ابن سعد، طبقات الکبری، بیروت، دارصادر، [بی تا]
٨. ابن سلامة، دستور معالم الحکم، قم، مکتبة المفید، [بی تا]
٩. ابن شعبه، الحرائی، تحف العقول، تحقیق علی اکبر غفاری، قم، مؤسسه النشر الاسلامی

لجماعة المدرسين، ١٤٠٤ هـ. ق.

١٠. ابن شهر آشوب، مناقب، نجف الاشرف، مطبعة الحيدرية، ١٣٧٦ هـ. ق.

١١. ابن عبدربه، عقدالفريد، بيروت، ١٤٠٩ هـ، ق.

١٢. ابن عساكر، تاريخ مدينة دمشق، تحقيق على شيرى، [بى جا]، دارالفكر، ١٤١٥ هـ. ق.

١٣. ابن هشام، سيرة النبى، تحقيق محمد محبى الدين عبد الحميد، مصر، مكتبة محمد على صبيح و اولاده، ١٣٨٣ هـ. ق.

١٤. احمدى، الميانجى، على، مواقف الشيعة، قم، مؤسسة النشر الاسلامى، الطبعة الاولى، ١٤١٦ هـ. ق.

١٥. اربلى، ابى الفتح، كشف الغممة فى معرفة احوال الائمة، بيروت، دار الاضواء، ١٣٠٥ هـ. ق.

١٦. ارسطو، السياسة، ترجمه سيد احمد لطفى، [بى جا]، [بى تا]

١٧. امين، سيد محسن، اعيان الشيعة، تحقيق حسن امين، بيروت، دارالمعارف، [بى تا]

١٨. امينى، عبدالحسين، الغدير، بيروت، دارالكتاب العربى، ١٣٧٩ هـ. ق.

١٩. بهرانى، سيد هاشم، مدينة المعاجز، مؤسسه المعارف الاسلاميه، الطبعة الاولى، ١٤١٣ هـ. ق.

٢٠. برقى، احمد، رجال، تهران، انتشارات دانشگاه تهران

٢١. بلاذرى، احمد بن يحيى، فتوح البلدان، قم، انتشارات اروميه

٢٢. _____، انساب الاشراف، تحقيق محمد باقر محمودى، بيروت، مؤسسه اعلمى، چاپ اول، ١٣٩٤ هـ، ق.

٢٣. تبريزى الانصارى، اللمعة البيضاء، تحقيق سيد هاشم ميلانى، قم، دفتر نشر الهادى، ١٣١٨

٢٤. ثقفى، ابراهيم بن محمد، الغارات، تحقيق سيد جلال الدين محدث

٢٥. حموى، ياقوت بن عبدالله، معجم البلدان، بيروت، دار احياء التراث العربى، ١٣٩٩ هـ. ق.

٢٦. دينورى، ابن قتيبه، الامامة و السياسة، قم، انتشارات الشريف الرضى، ١٤١٣ هـ. ق.

٢٧. دينورى، ابو حنيفه، اخبار الطوال، تحقيق عبد المنعم عامر، داراحياء الكتب العربية، الطبعة الاولى، ١٩٦٠ م

٢٨. ذهبى، ابو عبدالله شمس الدين، تذكرة الحفاظ، بيروت، دار احياء التراث العربى

٢٩. _____، تاريخ الاسلام، تحقيق عمر عبدالسلام تدمرى، بيروت، دارالكتاب العربى، ١٤٠٧ هـ.

٣٠. _____، سير اعلام النبلاء، مصر، انتشارات دارالمعارف

٣١. سليم بن قيس، اسرار آل محمد، تحقيق محمد باقر انصارى زنجانى

٣٢. شيخ مفيد، الارشاد فى معرفة حجج الله على العباد، تحقيق مؤسسه آل البيت (ع) للتحقيق التراث، دارالمفيد، قم، ١٤١٣ هـ. ق.

٣٣. _____، الامالى، تحقيق حسين استادولى، على اكبر غفارى، قم، جماعة المدرسين فى الحوزة العلميه قم

٣٤. _____، الجمل، قم، مكتبة الداورى

٣٥. صدوق، الامالى، تحقيق مؤسسه البعثة، قم، نشر مؤسسه البعثة، الطبعة الاولى، ١٤١٧ هـ. ق.

٣٦. _____، خصال، تحقيق على اكبر غفارى، قم، جامعه المدرسين

٣٧. _____، عيون اخبار الرضا (ع)، تحقيق شيخ حسين الاعلمى، بيروت، مؤسسه الاعلمى للمطبوعات، ١٤٠٤ هـ. ق.

٣٨. _____، من لا يحضره الفقيه، تحقيق على اكبر غفارى، قم، جامعه المدرسين، الطبعة

الثانيه، ١٤٠٤ هـ. ق.

٣٩. طبرسى، امين الاسلام، مجمع البيان، بيروت، مؤسسه الاعلمى، للمطبوعات، الطبعة

الاولى، ١٤١٥

٤٠. _____، مشكاة الانوار فى غرر الاخبار، نجف الاشرف، مكتبة الحيدرية، ١٣٨٥ هـ. ق.

٤١. طبرى، محمد بن جرير، تاريخ طبرى، بيروت، مؤسسه الاعلمى

٤٢. طبرى، احمد بن عبدالله، ذخائر العقبى، قاهره، مكتبة القدسى، [بى تا]

٤٣. طوسى، محمد بن حسن، رجال، قم، انتشارات رضى

٤٤. عبدالفتاح عبدالمقصود، الامام على بن ابي طالب، ترجمه محمد مهدى جعفرى، تهران، شركت سهامى انتشار.

٤٥. عسكرى، سيد مرتضى، معالم المدرستين، بيروت، مؤسسه النعمان، ١٤١٠ هـ. ق.

٤٦. فيض كاشانى، ملامحسن، التحفة السننية، شارح جزائرى، مخطوط، (ميكرو فيلم مكتبة آستان قدس رضى)

٤٧. قاضى نعمان مغربى، دعائم الاسلام، مصر، دارالمعارف، ١٣٨٣ هـ. ق.

٤٨. قرآن كريم، ترجمه محمد مهدى فولادوند، تهران، دارالقرآن الكريم، ١٣٧٩

٤٩. كلينى، محمد بن يعقوب، اصول كافى، تهران، دارالكتب الاسلاميه، الطبعة الثالثة، ١٣٨٨ هـ. ق.

٥٠. اللبى الواسطى، على بن محمد، عيون الحكم و المواعظ، تحقيق حسين الحسنى

البحر جندى، [بى جا]، دار الحديث الطبعة الاولى، ١٣٧٦

٥١. المتقى الهندى، كنز العمال، تحقيق بكرى حيانى و صفوه السقا، بيروت، مؤسسه الرسالة،

١٤٠٩ هـ. ق.

٥٢. مجلسى، محمد باقر، بحار الانوار، بيروت، مؤسسه الوفاء، الطبعة الثانية، ١٤٠٣ هـ. ق.

٥٣. محقق نورى، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، تحقيق مؤسسه آل البيت (ع)

لاحياء التراث، بيروت، مؤسسه آل البيت (ع) لاحياء التراث، الطبعة الاولى، ١٤٠٨ هـ. ق.

٥٤. محمودى، محمد باقر، نهج السعادة فى مستدرک نهج البلاغه، بيروت، دارالتعارف

للمطبوعات، الطبعة الاولى ١٣٩٦ هـ. ق.

٥٥. مسعودى، على بن حسين، التنبيه و الاشراف، قم، انتشارات منابع الثقافه الاسلاميه

٥٦. _____، مروج الذهب، تحقيق يوسف اسعد داغر، قم، دارالهجره، الطبعة الثانية، ١٤٠٤ هـ. ق.

٥٧. معرفت، محمد هادى، التفسير و المفسرون فى ثوبه القشيب، مشهد، الجامعة الرضويه،

للعلوم اسلامية، الطبعة الاولى، ١٤١٨ هـ. ق.

٥٨. منقرى، ابن مزاحم، وقعة صفين، تحقيق عبدالسلام محمد هارون، مؤسسه العربية

الحديث للطبع و النشر و التوزيع، ١٣٨٢ هـ. ق.

٥٩. موسوى خوانسارى، محمد باقر، روضات الجنات، تحقيق اسد الله اسماعيليان، قم،

مكتبة اسماعيليان، ١٣٩١ هـ. ق.

٦٠. نهج البلاغه، محمد عبده، بيروت، دارالمعرفه للطباعة و النشر، [بى تا]

٦١. واقدى، مغازى، تحقيق مارسدن جونز، بيروت، مؤسسه الاعلمى للمطبوعات، [بى تا]

٦٢. يعقوبى، احمد، تاريخ يعقوبى، قم، مؤسسه و نشر فرهنگ اهل بيت، [بى تا]

منابع فارسی

۱. آقا پیروز، علی و همکاران، مدیریت در اسلام، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴
۲. احمدی، مسعود، مدیریت اسلامی، ساری، انتشارات پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۶
۳. سعادت، اسفندیار، مدیریت منابع انسانی، سمت، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۹
۴. _____، فرایندتصمیم گیری در سازمان، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲
۵. امام خمینی، روح الله، صحیفه امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹
۶. ایران نژاد پاریزی، مهدی، سازمان و مدیریت از تئوری تا عمل، تهران: مؤسسه نهادگذاری مطالعات علمی و پژوهشی گویا، ۱۳۷۴
۷. بستانی، محمد، استراتژی نظامی امام علی (ع)، ترجمه حسن علی اکبری، تهران، سازمان تحقیقات خود کفایی بسیج، ۱۳۷۸
۸. تقوی دامغانی، سید رضا، نگرشی بر مدیریت اسلامی، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۹
۹. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی، تهران، انتشارات دریا، ۱۳۸۳
۱۰. ذاکری، علی اکبر، سیمای کارگزاران علی (ع)، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳
۱۱. رضائیان، علی، اصول مدیریت، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، ۱۳۷۹
۱۰. رمزی اوحدی، محمدرضا، هزارویک داستان از زندگانی امام علی (ع)، قم، سعیدنوبین، ۱۳۷۹

۱۱. سبحانی، جعفر، فروغ ابدیت، قم، نشر دانش اسلامی، ۱۳۶۳
۱۲. _____، فروغ ولایت، انتشارات صحیفه، چاپ ششم، ۱۳۷۸
۱۳. شفیعی، عباس، رفتار سازمانی با رویکرد اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۵
۱۴. صدر، حاج سید جوادی، احمد و دیگران، دایرة المعارف تشیع، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۸۰
۱۵. علی آبادی، علی رضا، مدیران جامعه اسلامی، تهران، نشر رامین، ۱۳۷۷
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۱
۱۷. مسلمی زاده، طاهره، مدیریت رشد در آینه اندیشه ها، قم، انتشارات ناسوعا، ۱۳۷۸
۱۸. مشبکی، اصغر و محمد حسن روحانی، مدیریت رفتار سازمانی، اقبال، تهران، ۱۳۸۶
۱۹. نقی پور فر، ولی الله، اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن، تهران، ناشر: مؤلف، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۸۵
۲۰. نبوی، محمد حسن، مدیریت اسلامی قم، بوستان کتاب قم، چاپ هفتم، ۱۳۸۲

سلام بر علی

Imam Ali's Peace be upn him Managerial Hagiography

Mohsen Abbasnejad

بنیاد پژوهش‌های قرآنی
حوزه و دانشگاه

9 786005 538113